

E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief

JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher

Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó |
University of West Hungary Press

A szerkesztőség címe | Address

9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
econom@ktk.nyme.hu

A kiadó címe | Address

9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board

CZEGLÉDY Tamás

JANKÓ Ferenc

KOLOSZÁR László

SZÓKA Károly

Technikai szerkesztő | Technical Editor

TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant

TARRÓ Adrienn

ISSN 2063-644X

Tartalomjegyzék | Table of Contents

CZEGLÉDI Pál

Szabadságjogok és gazdasági szabadság – a gazdasági növekedés két különböző tényezője?

Freedom Rights and Economic Freedom – Two Different Factors of the Economic Development?..... 2

TARRÓ Adrienn

A transznacionális vállalatok világgazdasági jelentősége: a megítélés és a szabályozás lehetőségei

The Interest of the Transnational Corporations to the Global Economic Trends: Facilities of the Judgement and Regulation 14

BORDÁS Eszter

Miért voltak képtelenek a hitelminősítő intézetek a 2008-as pénzügyi válság előrejelzésére?

Why were Credit Rating Agencies Unable to Predict the Global Financial Crisis in 2008? 28

ECKER Dóra Natália

Die Wirtschaftskrise 2007–2009 und deren Einfluss auf das Gold

*A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása
The Global Financial Crisis 2007–2009 and its Effect on Gold..... 48*

TÓTH Ákos

A fiskális- és kulturális föderalizmus szerepe Németország kultúrafinanszírozásában

The Role of Fiscal and Cultural Federalism in the Economic Performance of the Cultural Sector in Germany..... 58

GELENCSÉR Péter – BOKORNÉ KITANICS Tünde – NYÁRINÉ BUDVIG Anita – HARSÁNYI Csongor

Public and Corporate Attitudes towards Taxation: a Case Study from Hungary

Lakossági és vállalati adózási attitűdök: egy kérdőíves felmérés eredményei..... 75

BENEDEK Andrea

A hárompilléres fenntarthatósági modell környezeti és társadalmi aspektusának vizsgálata a vállalati gyakorlatban

Studying the Environmental and Social Aspects of the Three-pillar Sustainability Model in the Corporate Practice..... 90

KERESZTES Gábor

The Hungarian Innovational Potential and the R&D Sector

A magyar innovációs potenciál és a K+F szektor..... 106

KUNDI Viktória

Fesztiválok társadalmi és kulturális hatásainak mérése: módszertani áttekintés

Measuring the Social and Cultural Effects of Festivals: Methodical Overview 115

RESPERGER Richárd

A gyermekvédelmi szakellátás Magyarországon: a családközeli elhelyezés helyzete

Child-protecting Services in Hungary: the Situation of Family-near Hosting..... 130

Szabadságjogok és gazdasági szabadság – a gazdasági növekedés két különböző tényezője?

A tanulmány annak a ténynek az értelmezéséhez próbál hozzájárulni, hogy a gazdasági növekedés sokkal kevésbé feltételezi a politikai és polgári szabadság meglétét, mint a gazdasági szabadságét. Az irodalom áttekintésére alapozva fejti ki azt a hipotézist, miszerint a gazdasági szabadság és a polgári szabadságjogok együttes kikényszerítése azt jelzi, hogy az egyének alkotmányos preferenciái nagy súlyt adnak az emberi szabadság önmagáért való kikényszerítésének, s éppen ez az innovációra épülő gazdasági növekedés egyik feltétele. A magyarázat központi eleme a kétfajta szabadság tulajdonjogi értelmezése, amelyben e kétféle szabadság közötti különbség két dimenzióban értelmezhető. E két dimenzió alkotmányos döntést tükröz, ezért azokat a preferenciákat jelzi, amelyek ebben a döntésben megnyilvánulnak.²

Kulcsszavak: szabadságjogok, informális intézmények, innováció
JEL kód: B52, B53, O31

Freedom Rights and Economic Freedom – Two Different Factors of the Economic Development?

The paper is intended to contribute to the understanding of the fact that economic freedom is a more important condition for achieving the catch-up to the rich countries than civil and political rights. It is argued that the simultaneous enforcement of economic and civil rights is a signal of the constitutional preferences of individuals, showing that they consider providing and enforcing individual freedom for its own sake an important good; however this kind of individual constitutional preference is also important for the kind of economic growth that is based on innovation. The argument is based on the property rights view of the two kinds of freedom, which explains the provision of economic and civil freedom as a constitutional choice along two different dimensions of property rights.

Key words: civil rights, informal institutions, innovation
JEL codes: B52, B53, O31

¹ A szerző a Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karának egyetemi docense (pal.czegledi AT econ.unideb.hu).

² A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az 84030. sz. OTKA-kutatás támogatásával készült. A tanulmányhoz fűzött hasznos megjegyzéseiért köszönet illeti Csaba Lászlót, Kapás Juditot és egy anonim lektort. A fennmaradó hibákért a szerző felel.

Bevezetés: politikai szabadság, gazdasági szabadság és gazdasági növekedés

F. A. Hayek munkásságának egyik jól ismert eredménye annak a meglátásnak a részletes kifejtése, hogy a piaci folyamat, s benne az árrendszer, nemcsak ösztönzési mechanizmus, de olyan információtovábbító rendszer is, amely nem helyettesíthető semmi mással, főleg nem egy központi tervezővel (Hayek, 1995[1945]). Mindezt a gazdasági fejlődésre, illetve a gazdasági felzárkózásra vonatkoztatva Hayek (1995[1978]) azt is állítja, hogy egy felzárkózó országnak sokkal inkább szüksége van a piaci folyamatnak erre a szerepére, mint a gazdag országoknak, hiszen előbbieken „a fő problémát még mindig annak feltárása jelenti, hogy milyen anyagi és emberi erőforrások állnak rendelkezésre” (ibid., p. 310.). Helyesebb ezért, ha a központi irányítás helyett a kormány hatalmát „az egyén társadalmi nyomással szembeni védelmére korlátozzák”, amit viszont „csak a magántulajdon intézménye és a szabadelvű jogintézmények egész rendszere révén lehet biztosítani” (ibid., p. 311.).

A hayeki piacfelfogásból tehát egy olyan „növekedélmélet” rajzolódik ki, amelyben a növekedés legfőbb forrása az emberi kreativitás, illetve a kreatív emberek által végrehajtott (nemcsak technikai értelemben vett) felfedezések sorozata. Ezekhez azonban szükség van a „szabadelvű jogintézmények” által nyújtott védelemre, ami – ahogyan az Hayek nagyobb lélegzetű munkáiból (pl. Hayek, 1960) világossá válik – nem csak a szűken vett piac intézményeit, de a tágabb értelemben vett szabadság intézményeit is jelenti. Tanulmányom kiindulópontja az, hogy ezt a hayeki tézist a modern növekedélmélet empirikus eredményei csak felsemésen támasztják alá, amennyiben a „szabadelvű jogintézmények” közül csak a „gazdasági szabadság” pozitív szerepét igazolják vissza egyértelműen.

Nem tűnik túlzásnak ugyanis konszenzusosnak nevezni azt a nézetet, hogy a gazdasági növekedéshez stabil tulajdonjogok, a piaci szerződéses viszonyok kikényszerítésére koncentrált szabályozás, alacsony infláció, nyitott gazdaság és nem túl magas állami költségek szükségesek (Acemoglu–Johnson, 2005; Acemoglu, 2009, pp. 109–143.; North, 1990). Felmerül azonban a kérdés, hogy ez a konszenzus miért szűkül le a gazdasági szabadságra, s mi az alapja annak, hogy a szabadságot gazdasági és „nem gazdasági” szabadságra osztjuk fel. Úgy látszik, hogy még ha az egyéni szabadságnak ez a kategorizálása *a priori* önkényesnek tűnik is, utólag igazolást nyer abban, hogy ugyanazok a szerzők, akik a gazdasági szabadság fontosságát hangsúlyozzák, sokkal ellentmondásosabb eredményeket kapnak a politikai illetve a polgári szabadság tekintetében.³

A gazdasági szabadság jótékony hatásaival szemben sokkal kevésbé van konszenzus arra vonatkozóan, hogy a politikai szabadságnak van-e szerepe a gazdasági növekedés elősegítésében. A két erre vonatkozó felfogás közötti különbség röviden úgy foglалható össze, hogy az egyik (mainstream) nézet (Acemoglu–Johnson–Robinson, 2005) szerint a politikai szabadság a jólét növekedésének a feltétele, míg a másik megközelítésben a szabadság egy része – többnyire a politikai vagy a polgári szabadsághoz tartozó intézmények – az anyagi gyarapodás következtében felmerülő kereslet eredményei. E második megközelítésben tehát a polgári és a politikai szabadság inkább a fejlődéssel magával azonosítható, inkább cél, s nem eszköz (Glaeser–La Porta–Lopez-De-Silanes–Shliefer, 2004; Paldam–Gundlach, 2008).

Tanulmányom célja, hogy a gazdasági növekedés és a polgári szabadságjogok közötti összefüggésre vonatkozó hipotézist építsen fel az intézményi közgazdaságtan és az osztrák közgazdaságtannak a kérdésre vonatkozó eredményeinek áttekintésével. A hipotézis kiindulópontja az a stilizált tény, hogy a Nyugathoz való jövedelmi felzárkózás mindig a politikai és polgári szabadságjogok kiterjesztésével járt együtt, s ez alól csak azok az országok kivételek, amelyek gazdagsága természeti erőforráson vagy nagymértékű fizikai tőkefelhalmozáson alapul (2. rész). A hipotézist ebből kiindulva két részben fejtem ki. Állításom első része az, hogy a gazdasági szabadság és a polgári szabadságjogok biztosítása az alkotmányos döntés külön-

³ Czeglédi és Kapás (2009, pp. 102–108.) összefoglalja az empirikus eredményeket.

böző dimenzióit érintik (3. rész). Emiatt – és ez az állítás második része – a polgári szabadságjogok biztosítása az alkotmányos preferenciákat fedi fel, s a polgári szabadságjogok biztosítása azt jelzi, hogy a közösség képes az innováció szabadságát is biztosítani (4. rész).

Felzárkózás és egyéni szabadság: egy stilizált tény

Az előző részben idézett tanulmányok meglehetősen szofisztikált ökonometriai technikákkal elemzik azt, hogy a különböző intézményi tényezők hogyan és mennyiben járulnak hozzá a gazdasági növekedéshez. A felzárkózás azonban a jövedelmi szintre vonatkozik: Elért-e már a szóban forgó ország polgárainak jóléte egy bizonyos szintet? A politikai illetve polgári szabadság és a gazdasági növekedés összefüggéseit tekintve különösen érdekes a Nyugathoz való felzárkózás kérdése, hiszen a Nyugat egyszerre jelenti a politikai szabadságot és a jólétet, s e két változó itt egyszerre javult a 18. század vége óta (Gundlach–Paldam, 2009).

A kérdés, amit vizsgálok egyszerű és nem igényel bonyolult ökonometriai apparátust: *Mely országok érték el a nyugati életszínvonalat azok közül, amelyeket nem sorolunk a szorosan vett Nyugathoz, és a jövedelmi felzárkózással együtt az intézményrendszerüket tekintve is felzárkóztak-e?*

Az első definíciós nehézség a Nyugat meghatározása. Megkerülve a fogalom mibenlétéről való történelmi (Szűcs, 1991; Huntington, 2008, pp. 255–266.) fejtegetéseket itt egyszerűen elfogadom Paldam (2007) meghatározását, aki a demokrácia meghatározó tényezőit vizsgálva egy „régii Nyugat” (old West) dummyváltozót használ, és 15 országot sorol ebbe a csoportba.⁴

A felzárkózással kapcsolatos kérdésre az 1. táblázat adatai adnak rövid választ. A jövedelembeli felzárkózás méréséhez a Penn World Table 7.1-es verziójából (Heston–Summers–Aten, 2012) származó egy főre eső folyó áron és Gary-Kahmis módszerrel vásárlóerőparitáson számolt jövedelemadatokat használom (cgdp). Ennek segítségével a Nyugathoz való felzárkózás azt jelenti, hogy a vizsgált ország egy főre eső jövedelme eléri a 15 országból álló országcsoport legalacsonyabb jövedelmével rendelkező ország jövedelemszintjét. A „küszöb-ország” szerepét 1950 és 2010 között négy ország – Ausztria (1950–1959), Belgium (1960–1963), az Egyesült Királyság (1964–1978, 1981) és Új-Zéland (1979–1980, 1982–2010) – tölti be. Az 1. táblázat azokat az országokat sorolja fel, amelyekben az egy főre eső jövedelem valamikor elérte ezt a küszöböt azokkal az évekkel együtt, amelyekben ez megtörtént.

Hasonló eljárást alkalmaztam annak a vizsgálatára, hogy ezen országok intézményrendszere – illetve az intézményrendszer által biztosított gazdasági, politikai és civil szabadság – eléri-e a nyugati szintet. A gazdasági szabadságra vonatkozó vizsgálat eredményét mutatja a táblázat harmadik oszlopa. A kanadai *Fraser Institute* gazdasági szabadság indexének (Gwartney–Lawson–Hall, 2011) segítségével azt vizsgáltam, hogy a jövedelmi szempontból a Nyugathoz felzárkózott országok elérték-e a nyugati gazdasági szabadság színvonalát.⁵ A küszöbországok ebben az esetben Svédország (1975–1980), Franciaország (1985–1995, 2001, 2003–2007, 2009), Norvégia (2000, 2002) és Belgium (2008).⁶ A politikai szabadságra és a polgári szabadságjogokra vonatkozó felzárkózást a Freedom House (2012a) két erre vonatkozó indexével mértem. A küszöbországról ebben az esetben nemigen beszélhetünk, mert majdnem minden évben majdnem minden ország a szűken vett Nyugaton belül a maximális értéket kapta.

⁴ Ez a 15 ország: Ausztrália, Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Kanada, Luxemburg, Németország, Norvégia, Svédország, Svájc és Új-Zéland.

⁵ A gazdasági szabadság indexe 1 és 10 közötti skálán értékeli az országok intézményrendszerét s az eltérés akár néhány tizedes jegy is lehet, s a mérés sajátosságaiából adódóan nem teljesen egyértelmű, hogy mit tekintünk valódi eltérésnek. Az 1. táblázat adatainak megkonstruálásakor Paldam (2003, p. 464.) javaslatát követtem, amely szerint 0,5 indexpontnál kisebb eltérések nem tekinthetők valós eltérésnek. Azaz a „küszöb” ebben az esetben a küszöbország értékénél 0,5 indexponttal kisebb.

⁶ A gazdasági szabadság indexe 2000 előtt 5 éves időközönként áll rendelkezésre, 2000 után évente.

1. táblázat: A Nyugathoz való jövedelmi és intézményi felzárkózás

Ország	Jövedelmi felzárkózás (ogdp) intervalluma (1950–2010)	EFW felzárkózás (1970–2009)	Politikai jogok (1972–2011)	Polgári szabadság-jogok (1972–2011)
Bahama-szigetek	1970–1973, 1978–2009	1975–1985, 1995–2009	1973–1982, 1992–2011	1973–1975, 1977–1986, 1992–2011
Bahrein	1970–1984, 1992,	1980–2009	nincs adat	nincs adat
Barbados	1960–2008	1975–1980	1972–2011	1972–2011
Bermuda	1970–2010	nincs adat	nincs adat	nincs adat
Brunei	1970–2010	nincs adat	nincs adat	nincs adat
Egyesült Arab Emírségek	1986–2010	1980–2009	egyik évben sem	egyik évben sem
Finnország	1950–1955, 1970–2010	1970–2009	1972–1976, 1987–2011	1972–1975, 1977–2011
Hongkong	1987–2010	1970–2009	egyik évben sem	1972, 1974–1975, 1977–1987, 1993–1996
Írország	1990–2010	1970–2009	1972–2011	1972–2011
Izland	1950–2010	1970, 1985–2009	1972–2011	1972–2011
Izrael	1991–1993, 1996–1998, 2000	2000–2006	1972–1976, 1993–2011	1977–1992
Japán	1970–2010	1970–2009	1972–1976, 1980–1992, 1995–2011	1972–2001
Katar	1986–2010	nincs adat	nincs adat	nincs adat
Kuvait	1991–2010	1985, 1995–2009	egyik évben sem	egyik évben sem
Makaó	1990–1998, 2003–2010	nincs adat	egyik évben sem	egyik évben sem
Olaszország	1969–2009	1970–2009	1972–1976, 1980–2011	1972–1992, 1994–2007, 2011
Puerto Rico	2000–2003	nincs adat	1972, 1974–1976, 1989–2011	1972, 1974–2001, 2005–2010
Seychelles-szigetek	1998–2001, 2010	nincs adat	1976	egyik évben sem
Spanyolország	1990–2009	1970–1985, 1995–2007	1983–2011	1978–1979, 1983–2011
Szingapúr	1988–2010	1970–2009	egyik évben sem	egyik évben sem
Tajvan	1997–2000, 2010	1970–2009	2000–2001, 2008, 2009–2011	1996–2008
Trinidad és Tobago	1974–1982, 2008	1995–2009	1972–1976, 1981–1999	1972–1975, 1977–2000
Megjegyzés:	Néhány esetben a lehetségesnél rövidebb időintervallum nem a felzárkózás, hanem az adatok hiányát jelzi. Az ezekre vonatkozó információk beszerezhetők a szerzőtől.			

Az adatok forrása: Summers–Heston–Aten (2012), Gwartney–Lawson–Hall (2011) és Freedom House (2012a)

Az 1. táblázatból kirajzolódó kép valamennyire megerősíti az 1. részben mondottakat: a gazdasági szabadságra vonatkozó következtetése teljesen egyértelmű, míg a másik két intézményi tényezőre vonatkozóan kevésbé tiszta a kép. Csak néhány olyan ország van, amelyről kijelenthető, hogy egy főre eső jövedelmét tekintve felzárkózott ugyan a Nyugathoz, de a politikai vagy civil jogok tekintetében nem. Ezeket szürkével jelöltem. Az, hogy a politikai és civil szabadságot nélkülöző gazdag országok között több olajország is szerepel, arra enged következtetni, hogy a gazdagság forrásától is függ, hogy egy ország képes-e felzárkózni a Nyugathoz a jövedelmet tekintve anélkül, hogy az állampolgárai a nyugatihoz hasonló polgári és politikai szabadságot élveznének.

Erre mutat rá a 2. táblázat, amely World Bank (2011) adatai alapján azt tartalmazza, hogy egy-egy a fenti táblázatban felsorolt ország vagyona hogyan oszlik meg négy forrás, a természeti tőke, a fizikai tőke (*produced capital*), a nettó külföldi eszközök és az immateriális tőke (*intangible capital*) között. Az országok az immateriális tőke arányának megfelelően vannak (csökkenő) sorrendbe állítva.

2. táblázat: az egy főre eső vagyon megoszlása annak különböző forrásai között az 1. táblázat országaiban 2005-ben

Ország	Az immateriális tőke aránya	A nettó külföldi eszközök aránya	A termelt tőke aránya	A természeti tőke aránya
Izland	88,5	-5,09	15,22	1,37
Seychelle-szigetek	86,07	-7,82	20,62	1,13
Izrael	85,17	-1,07	14,42	1,48
Olaszország	81,37	-0,91	18,03	1,51
Írország	81,12	-1,74	18,76	1,87
Spanyolország	80,98	-2,94	20,13	1,83
Finnország	80,68	-0,99	16,93	3,37
Makaó	72,7	0	27,3	0
Japán	72,69	2,17	24,76	0,38
Hongkong	60,96	17,53	21,51	0
Szingapúr	54,77	18,18	27,05	0
Trinidad és Tobago	43,7	-4,07	21,38	38,99
Egyesült Arab Emírségek	31,15	13,42	20,84	34,6
Bahrein	29,36	7,71	21,48	41,45
Kuvait	-2,26	19,15	17,81	65,31
Brunei	-62,95	52,37	31,79	78,79

Forrás: World Bank (2011)

A 3. táblázat további megerősítést ad ennek az állításnak néhány egyszerű regressziós eredményen keresztül. A regresszió függő változója a fent említett tanulmányból (*World Bank, 2011*) származó adatok arra vonatkozóan, hogy az egy főre eső vagyon milyen forrásból származik. Kontrollváltozóként a vásárlóerő-paritáson számolt reál GDP logaritmusát szerepeltetve is azt kapjuk, amit a 2. táblázat is sugallt: a civil szabadságjogok erőssége pozitív kapcsolatban áll a megfoghatatlan tőke arányával és negatív kapcsolatban a fizikai és természeti tőke arányával.

3. táblázat: A polgári szabadságjogok kapcsolata az egy főre eső vagyon részeivel

	Függő változó:		
	a természeti tőke aránya	a fizikai tőke aránya	az immateriális tőke aránya
<i>konstans</i>	0,860 (5,44)	-0,021 (-0,65)	0,479 (2,63)***
<i>polgári szabadságjogok</i>	-0,475 (-4,06)***	-0,108 (-3,80)***	0,693 (4,73)***
<i>ln(GDP/fő)</i>	-0,038 (-1,78)*	0,030 (6,55)***	-0,033 (-1,23)
<i>R²</i>	0,252	0,153	0,192
<i>megfigyelések száma</i>	149	149	149
<i>Megjegyzés:</i>	A függő változók és az egy főre eső GDP 2005-ra vonatkoznak, a polgári szabadságjogok mércéje pedig az 1972 és 2005 közötti átlagok tükrözi. Az eredetileg 1 és 7 közötti értékeket 0 és 1 közé transzformáltam úgy, hogy a nagyobb érték nagyobb szabadságot jelent. Zárójelben a t-értékek láthatók, a sztenderd hibák heteroszkedaszticitás-robosztusak. * 10 százalékos szignifikanciaszinten szignifikáns *** 1 százalékos szignifikanciaszinten szignifikáns		

Az adatok forrása: World Bank (2011), Summers, Heston & Aten (2012), illetve Freedom House (2012a)

Az adatok alapján a felzárkózás és az egyéni szabadság kapcsolatára vonatkozóan az a stilizált tény rajzolódik ki, hogy a Nyugathoz polgári szabadságjogok és a politikai szabadság biztosítása nélkül csak ritkán zárkóznak fel az országok, s akkor is leginkább akkor, ha a ké-

pések arra, hogy a gazdagodásukat kézzelfogható – úgyis mondhatnánk, hogy az emberen kívül eső – tőkeelemekből biztosítsák. Az emberi kreativitásra építő növekedési stratégia ugyanakkor, úgy tűnik, megköveteli azt, hogy a szabadság minden dimenziója adott legyen. Vagyis a stilizált tényt úgy általánosíthatjuk hipotézissé, hogy a gazdasági szabadság a Nyugathoz való felzárkózás szükséges feltétele, míg a polgári és a – vele általában együtt járó – politikai szabadság csak akkor az, ha a gazdasági felzárkózás forrása nem elég „nyilvánvaló” ahhoz, hogy ne kelljen felfedezni. A tanulmány további részeiben ezt a hipotézist fejtem ki.

Tulajdonjog és szabadságjog

A hipotézis kifejtéséhez szükség van egy olyan szabadságkonceptióra, amely lehetővé teszi, hogy a gazdasági és a politikai és polgári szabadságjogokat egységes keretben értelmezzük, s ezen az egységes kereten belül tudjuk értelmezni a különbségeiket. Ehhez a klasszikus liberális elveknek megfelelő szabadságkonceptióból indulok ki (*Hayek, 1960, pp. 11–21.*), amely szerint a szabadság a kényszer hiányát, vagyis a többi ember által, bizonyos cselekvések elé emelt korlátozások hiányát jelenti. Figyelembe véve, hogy ilyen korlátok abból is származhatnak, hogy a többiek a saját szabadságukat gyakorolják, a kényszer valamilyen foka mindig jelen van. A szabadság maximumát, így a kényszer minimuma jelenti.

Ez az értelmezés megfelel a tulajdonjogi iskola⁷ (*Alchian–Demsetz, 1973*) álláspontjának, s lehetővé teszi, hogy a különböző „szabadságokat” közgazdasági szemüvegen keresztül vizsgáljuk. Az iménti szabadságkonceptiótól a tulajdonjogi iskoláig azon klasszikus liberális szellemben alkotó szerzőkön keresztül juthatunk el, akik az emberi jogokat tulajdonjogokként értelmezik (*Alchian 1977[1965], Buchanan 2000[1975], p. 14.*), amely értelmezés arra a meglátásra vezethető vissza, hogy az emberi cselekvést szisztematikusan vizsgálva nem választható el egymástól annak „gazdasági” és a „nem gazdasági” oldala. Miközben például F. A. Hayeket a gazdasági szabadság védelmezőjének szokás tekinteni, egyik alapművében arra jut, hogy „nagyon is kérdéses, hogy van-e olyan tevékenység, amelyet pusztán »gazdaságinak« lehetne nevezni, és hogy a van-e olyan korlátozása a szabadságnak, amely csak azokat az aspektusokat érinti, amelyeket »gazdaságinak« nevezünk” (*Hayek, 1960, p. 35.*).

Ez a megfogalmazás összhangban van a tulajdonjogi iskola megközelítésével amely a tulajdonjogokat jogosultságok olyan gyűjteményeként (*bundle of rights*) fogja fel, amely azt definiálja, hogy a tulajdonos mire használhat egy bizonyos eszközt (*Friedman 2000, p. 14., Cooter–Ulen, 2005, p. 88.*)⁸. Alchian és Demsetz (*1973, p. 17.*) tömör és pontos megfogalmazásában „(a)mit birtokolunk azok a cselekvésre vonatkozó, társadalmilag elismert jogok”. Ebből a szempontból tehát egyáltalán nem világos, hogy mi alapján lehet felosztani az egyén jogait a gazdasági szabadság területéhez tartozó és oda nem tartozó tulajdonjogokra. Gwartney és Lawson (*2003, p. 408.*) úgy fogalmaznak, hogy a gazdasági szabadság az emberi interakciónak a politikai és polgári szabadságtól különböző szféráját fedi le, de nem tisztázzák, hogy milyen kritérium alapján lehetne ezeket a szférákat elhatárolni egymástól. A jogok tulajdonosa szempontjából azonban nincs is ilyen kritérium, mert ehhez az emberi cselekvéseket kelle-ne gazdasági és nem gazdasági csoportba sorolni.

⁷ A tulajdonjogi megközelítésen vagy tulajdonjogi iskolán (*pl. Alchian–Demsetz 1973; Szakadát, 1996*) azt a megközelítést értem, amely a tulajdonjogok a főszövegben és a főszövegben kifejtett értelmezésére alapozza a közgazdasági elemzést. Szintén a tulajdonjogi iskola megközelítését alkalmazza az emberi jogok elemzésében Veseth (*1982*).

⁸ E definíció legautentikusabb forrása természetesen Ronald Coase (*2004[1960]*) tanulmánya, amelyben arra jutott, hogy „amivel a földbirtokos valójában rendelkezik az az arra való jog, hogy bizonyos jól körülhatárolt cselekedeteket hajtson végre” (*ibid., p. 213.*). Érdemes itt azt is megjegyezni, hogy Coase úttörő gondolatai a rádiófrekvenciák elosztásának problémája kapcsán merültek fel először, s az ezzel foglalkozó írása (*Coase, 1959*) az adott kérdést a szólásszabadság szempontjából is értékeli.

E probléma feloldásában segít Vanberg (2001) írása, amelyben továbbgondolja a fenti definíciót, rámutatva, hogy az összemossa a tulajdonjogok két dimenzióját, amelyeket ő a tulajdonjogok definiálásának és kijelölésének nevez. A tulajdonjogok *definiálása* olyan alkotmányos döntés, amellyel arra kérdésre kell válaszolnunk, hogy mit jelent az, hogy egy eszköz valakinek a tulajdonában van (Vanberg, 2001, p. 23.). A tulajdonjogok *kijelölésével* viszont arra, hogy milyen eszközök kinek a tulajdonában vannak. Fontos, hogy Vanberg (2001) mindezt a *laissez faire* és az alkotmányos liberalizmus közötti különbség tisztázása érdekében fejti ki. Szerinte ugyanis a *laissez faire* nézet képviselői nem tesznek különbséget e két kérdés között, de kimondatlanul általában a másodikra, a tulajdon kijelölésére, s szűkebben arra a kérdésre koncentrálnak, hogy a tulajdonjogok hogyan oszlanak meg a kormány és a magán-szereplők között.

Ezt teszik a gazdasági szabadság koncepciójának kidolgozói is (Gwartney–Lawson, 2003, p. 406.), amikor a gazdasági szabadságnak megfelelő intézményrendszert és gazdaságpolitikát úgy írnak le, mint amely „biztosítja az önkéntes csere infrastruktúráját, illetve megvédi az egyéneket illetve a tulajdonukat azoktól, akik erőszakot, kényszert vagy csalást alkalmazva akarnak megszerezni olyan dolgokat, amelyek nem az övék” (Gwartney–Lawson, 2003, p. 406.). Világos, hogy ez a definíció nem a jogok definiálására, hanem azok kijelölésére vonatkozik, hiszen azzal, hogy valamiről tudjuk, hogy „nem az övé”, még nem mondtunk semmit arról, hogy mit jelent az, hogy az övé. A gazdasági szabadság csorbítása azt jelenti tehát, hogy az állam magához vagy az általa preferált csoporthozallokálja az eszközökkel kapcsolatos jogokat illetve azok egy részét. Ez igaz a gazdasági szabadságindex minden területére: az állam jövedelmet csoportosíthat át magához vagy másokhoz nagyobb adókkal és kiadásokkal, nagyobb inflációval, nagyobb kisajátítási kockázattal, a nemzetközi kereskedelem korlátozásával, és a vállalatok működésének korlátozásával.⁹

Az emberi jogok definíciója általánosabb, amennyiben azok „arra vonatkozó politikai normák, hogy a kormányok illetve az intézmények hogyan kezeljék az embereket” (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2006, p. 2.). Az emberi jogok fő kérdése az államra vonatkozóan tehát az, hogy *hogyan* csinálja azt, amit csinál, míg a gazdasági szabadság arra vonatkozik, hogy *mit* csinál az állam. Ami az emberi jogoknak a növekedélméletben használt dimenzióit illeti, azok egy része jól beleillik a vanbergi struktúrába. Az empirikus irodalomban gyakran használják a Freedom House indexeit, amelyek közül a polgári szabadságjogok illeszkednek szabadság és a tulajdonjogok fenti koncepciójába. Ide tartoznak (Freedom House, 2012b) a kifejezés és a hit szabadsága, a gyülekezési és egyesülési jogok, a jogrend, és a személyes autonómia illetve egyéni jogok, mint az utazás, a lakóhely, a családméret megválasztásának szabadsága, vagy a párválasztás szabadsága. Nem illeszthetők bele ebbe keretbe azok, amelyek a politikai vezetők megválasztásának módját jellemzik (Hayek, 1960, pp. 13–15.), sem azok a „pozitív” szabadságot biztosító jogok (Hayek, 1976, pp. 101–107.), mint a szociális biztonság, vagy a méltányos fizetéshez való jog (Emberi Jogok..., 1948), amelyek „a társadalom” kötelességévé teszik bizonyos javak nyújtását.

Azt, hogy a polgári szabadságjogok értelmezhetők a tulajdonjogok definíciójának itt kifejtett keretein belül már Alchian és Demsetz (1973, p. 18.) is világossá teszik, amikor a tulajdonjogok definícióját tisztázva megjegyzik, „bizonyos politikai doktrínák propagálásához való jog nagyobb mértékű az Egyesült Államokban, mint Oroszországban”. A vanbergi érvelésből kiderül, hogy ezt a kijelentést kétféleképpen lehet értelmezni. Egyrészt úgy, hogy korlátozott azon eszközök köre, amely felett a magán-szereplők ezt a jogot gyakorolhatják, másrészt úgy, hogy egy eszközzel kapcsolatos jogok köre nem foglalja magában azokat a joga-

⁹ A gazdasági szabadság indexe (*Economic Freedom of the World*; Gwartney–Lawson, 2011, p. 5.) öt területből (area) áll: az állam mérete, jogrend és tulajdonjogok, stabil pénz, a nemzetközi kereskedelem szabadsága, és a hitel-, a munkapiac illetve az üzleti élet szabályozása.

sultságokat, amelyek a politikai doktrínák propagálását jelentik. A polgári szabadságjogokat és ezen keresztül az emberi jogokat tehát mindkét vanbergi dimenzió mentén lehet csorbítani.

4. táblázat: A tulajdonjogok két dimenziója és a vagyon kapcsolata

		A magántulajdonban lévő eszközök köre	
		szűk	széles
A magántulajdon jelentése	szűk	szegény autokráciák	gazdag országok nagyarányú megfogható vagyonnal
	széles	szegény demokráciák	gazdag országok nagyarányú immateriális vagyonnal

Az eddigiekből két tanulságot érdemes levonni. Az egyik az, hogy a gazdasági szabadság és a polgári szabadságjogok közötti fontos különbség az, hogy a gazdasági szabadság a tulajdonjogok kijelölésére koncentrál, de kevés figyelmet fordít a jogok definiálására. Ezzel szemben a polgári szabadságjogok elvileg mindkét dimenziót figyelembe veszik, de a gyakorlatban használt mérőszámuk a tulajdonjogok definíciójára koncentrál, amit az támaszt alá, hogy nagyon alacsony gazdasági szabadsággal rendelkező országok körében is találunk olyanokat, amelyekben magas szintű polgári szabadságjogokat mérnek (ilyenek voltak a poszt-kommunista átalakulás elején járó kelet-közép-európai országok a 90-es évek elején vagy néhány dél-amerikai ország).

A gazdasági és a polgári szabadságot tehát egy közös keretben értelmeztem, amit a 4. táblázatban foglalkok össze. A nagy gazdasági szabadság alacsony szintű polgári szabadságjogokkal párosulva azt jelenti, hogy a magánszereplők az eszközök nagy részét birtokolhatják. A jogosultságok azonban szűkebben vannak definiálva, mint azokban az országokban, ahol a polgári szabadságjogok szintje is magas, azaz a tulajdonukban lévő az eszközökkel a magánszereplők számára végrehajtható, társadalmilag elismert cselekvések halmaza szűkebb.

Az emberi jogok melletti elköteleződés mint alkotmányos döntés

Az előző részben mondottak egyik tanulsága az, hogy gazdasági és polgári szabadság mértéke a tulajdonjogok definiálására és kijelölésére vonatkozó, alkotmányos szinten meghozott társadalmi döntés kérdése. E döntés azt tisztázza, hogy az állam milyen eszközök tulajdonjogát hagyja meg a magánszereplőknél, és mit tehetnek meg a magánszereplők. A gazdasági és polgári szabadság közötti különbség az, hogy a gazdasági szabadság foka az első, a polgári szabadságé pedig (inkább) a második kérdésre felel.

Állításom az, hogy ha a kormány kikényszeríti, a polgári szabadságjogokat, azzal azt jelzi, hogy nem úgy viselkedik, mint a szabadságot csak instrumentálisan értékelő stacionárius bandita (Olson, 1993). Ehelyett inkább a közösség alkotmányos preferenciáinak megfelelően cselekszik, és e preferenciák nagy súlyt adnak a szabadságnak, mint önmagában vett értéknek. Az ilyen preferenciáknak köszönhetően képes a kormány hitelesen elköteleződni az innovátorok tulajdonjogának biztosítása mellett.

Ha szabadságjogok biztosítása a gazdasági növekedéshez is hozzájárul, akkor ezek biztosítása még akár egy stacionárius banditának (Olson, 1993) is érdekében állhatna. Három ok miatt nem teszi mégsem. Az egyik az, hogy a szabadságjogok széles köre olyan „politikai turbulenciát” okozhat, amely az autokrata helyzetét veszélyezteti (Acemoglu–Robinson, 2006). A második ok a szabadság intézményei által elindított folyamatok előrejelezhetetlensége: polgári szabadságjogok által kiváltott adóbevétel-növekedés abból származhat, hogy a nagyobb egyéni szabadság megnöveli a kreatív emberek kísérletező kedvét s ezáltal innovációkhoz, ezen keresztül pedig nagyobb jövedelemhez vezethet el. Ez a kapcsolat azonban meglehetősen bizonytalan. Harmadszor, a polgári szabadságjogok biztosítása olyan hasznosságnövekedést jelent az egyének számára, amelyet a kormány nem tud kisajátítani. Ezzel szemben a

gazdasági szabadság olyan tevékenységek üzésének a szabadságát jelenti, amelyeket könnyű adóztatni, mert a felek közötti pénzbeli jövedelemáramlásként jelennek meg.¹⁰

Éppen ezért, ha egy autokrata, vagy egy stacioner banditaként modellezhető kormány¹¹ polgárjogokat biztosít, az a kormány preferenciáit fedi fel: vagy az autokrata egyéni diszkont-rátája alacsony (Farber, 2002), vagy kevésbé kockázatkerülő, vagy önmagában vett értéknek tekinti az említett jogok szavatolását, azaz hasznossági függvényében nem a jövedelem az egyetlen argumentum, hanem maguk a jogok is azok.

Ezek az érvek azonban nem tesznek különbséget az alkotmányos és az annál „alacsonyabb” döntési szint között, és az sem egészen világos, hogy mit értünk a kormány hasznossági függvényén. Világosabbá tehetjük a kormányzat preferenciájára vonatkozó érvelést, ha az előző részben kifejtetteknek megfelelően a szabadságjogok kijelölését és definiálását alkotmányos döntésként értelmezzük, vagyis a Buchanan és Tullock (1999(1962)) által kifejlesztett, alkotmányos döntésre vonatkozó elemzési keretet kell alkalmaznunk. Ekkor a kormányzat preferenciája alkotmányos preferenciát jelent. Itt azonban nem normatív, hanem pozitív módon kell tekintenünk a Buchanan–Tullock-féle értelmezési keretre; arra vonatkozó magyarázatként, hogy a közösség alkotmányos preferenciájának miért kell „összhangban lennie” a formális szabályokkal. A jogi és a fejlődésgazdaságtani irodalomban is számosan rámutattak arra, hogy a formális és az informális szabályok szoros kölcsönhatásban állnak egymással¹², a polgári szabadságjogokat kikényszerítése tehát azok alkotmányos preferenciáit tükrözik, akik ez erre hivatott formális intézményeket megalkotják, működtetik, használják, vagy az általunk közvetített viselkedési módot elfogadják¹³ (Lachmann, 1971, p. 62.).

A Buchanan–Tullock-féle elemzési keretet használva rámutathatunk arra, hogy a formális és az informális intézmények összhangja a mi esetünkben azt jelenti, hogy az adott tevékenység tiltására vagy engedélyezésére vonatkozó formális szabályoknak tükröznie kell az adott közösség kétfajta költségre vonatkozó értékelését. A betiltás költsége ugyanis két részből tevődik össze: a betiltó döntés meghozásának döntési költségéből (a többség létrehozásának költségéből) és a betiltás társadalmi költségéből (vagyis abból, hogy a döntés azokra is vonatkozik, akik nem értettek vele egyet).

A nagyobb szabadság tehát költségekkel jár az alkotmányos szabályok meghozóinak szemszögéből. Ha az állampolgárok szerint viszonylag nagy azon tevékenységek köre, amelyek a privát döntések szférájába utalva csak kis külső költséggel járnak, akkor a magántulajdon széles jelentése mellett döntenek, azaz biztosítják a polgári szabadságjogokat. Másképp fogalmazva, ebben az esetben az állampolgárok alkotmányos preferenciája szerint a szabadság rezervációs ára nagy.

Az innovátorok tulajdonjoga melletti elköteleződés és az emberi jogok iránti elköteleződés az eddig mondottak alapján párhuzamba állíthatók egymással. A párhuzam alapja az, hogy az innovátorok jogainak tiszteletben tartása és az emberi jogok biztosítása hasonló viselkedést követel meg az államtól, mégpedig – Hayek (1995[1978], p. 311.) már idézett sza-

¹⁰ Cooter (2000, p. 241.) ezzel összhangban a tulajdonjogokat azon az alapon különböztetni meg a többi szabadságjogtól, hogy míg az első az élet materiális aspektusaira vonatkozik, addig a többi a nem-materiális aspektusra. A 3. részben mondottak fényében talán helyesebb lenne a piaci és a nem piaci döntések szabadságáról beszélni.

¹¹ McGuire és Olson (1996) megmutatják, hogy a többségi demokrácia is modellezhető ily módon.

¹² Ez két dolgot jelent. Egyrészt, mivel az intézmények vagy alulról felfelé építkezve alakulnak ki (Easterly 2008), vagy pedig „ragadósak” (Boettke–Coyne–Leeson, 2008), vagyis felülről nem lehet megváltoztatni őket, csak akkor ha a helyi gyakorlatból származó tudást is hasznosítják megtervezésükben. Másrészt, a formális szabályoknak expresszív szerepük is van: informálják a hiányosan informált szereplőket az adott közösségben elfogadott normákról (McAdams, 2000; Plides, 1998; Licht, 2008). Végül is tehát a formális és az informális szabályok oda-vissza kapcsolatban állnak egymással.

¹³ Lachmann (1971, p. 62.) az intézményekkel kapcsolatba kerülő emberek e négy csoportját azonosítja Max Weber munkája alapján.

vaival – „az egyén társadalmi nyomással szembeni védelmét”, ráadásul úgy, hogy e védelem biztosításából az államnak kevés közvetlen jövedelme származik.

Az innovátorok jogainak védelme ugyanis szintén egy olyan kisebbség jogainak védelmét jelenti, amelynek tevékenysége negatív externáliát jelent egy másik (jellemzően erősebb) csoport számára, és amely ezért jelentős erőt fejt ki az innovátorok jogainak csorbítása – például piacra lépésük akadályozása – érdekében. Schumpeter (1980(1912)) óta nagy hangsúlyt kap a gazdasági fejlődés magyarázatában az a tény, hogy az innováció egyben kreatív rombolás is (Aghion–Howitt, 1998), a piaci szereplők egy részének vesztesége származik belőle. A potenciális veszteségek ezért képesek lehetnek lobbitevékenységet kifejtve a piaci szabályozáson keresztül a gazdasági növekedés lassítására is (Parente–Prescott, 2000). Az innovátorok jogainak védelme tehát azt jelenti, hogy egy olyan csoport szabadságát kell biztosítani, amelynek gazdasági és politikai hatalma nincs, ugyanakkor a gazdasági és politikai hatalommal rendelkezők szemében tevékenységük káros.

Következtetés

Ha a gazdasági fejlődés útjában egyetlen igazán szűkös erőforrás áll, az emberi alkotóképesség (Simon, 1998), akkor az alkotóképesség kibontakoztatásához szükséges szabadság kell, hogy legyen a gazdasági fejlődés legfontosabb feltétele. Ennek ellenére a szabadság „politikai” és „civil jogi” aspektusa – legalábbis az empirikus eredmények alapján úgy tűnik – kevésbé fontos a gazdasági fejlődésben, mint a „gazdasági”.

A tanulmányban kifejtett hipotézis szerint az ellentmondás feloldását nem abban a megközelítésben kell keresni, hogy a szabadságjogokat biztosító formális intézmények az államot korlátozva kisebb kisajátítási kockázatot jelentenek. Önmagában ez, a bevett nézetet tagadó állítás nem új, hiszen már Hume (1992(1777), p. 98.) is úgy érvelt, hogy a „kereskedelem ... nem azért hanyatlik le könnyen az abszolút államokban, mert ott kisebb a biztonság, hanem azért, mert kevésbé becsülik” (kiemelés az eredetiben). Tanulmányom állítása az, hogy az polgári szabadságjogok biztosítása a kormány preferenciáit fedi fel. Ha a gazdasági növekedés forrása a hayeki értelemben vett kísérletező jellegű felfedezés, akkor ezeknek a preferenciáknak is van jelentősége, mert azt mutatják, hogy a kormány az egyének szabadságát akkor is hajlandó garantálni, ha annak a költségei vannak, a hasznai pedig – legalábbis a kormány számára – kicsik vagy bizonytalanok. Az emberi jogokat kikényszeríteni képes kormány tehát a tulajdonjogokat célnak s nem eszköznek képes tekinteni, ami az innovációra építő gazdasági növekedés feltétele.

A tanulmányban kifejtettek szerint tehát a polgári szabadságjogok nem közvetlenül járulnak hozzá a gazdasági növekedéshez, hanem azáltal, hogy a szabadság – és ezzel együtt a gazdasági szabadság – melletti olyan elköteleződést jeleznek, amely nem „rendül meg” akkor sem, ha a következményei kiszámíthatatlanok. Ezek szerint az, hogy a gazdasági növekedés és a polgári szabadságjogok közötti korreláció gyengébb, mint a gazdasági szabadság és a gazdasági növekedés közötti annak köszönhető, hogy ez a fajta elköteleződés csak akkor válik fontossá, amikor a gazdasági fejlődés forrása a hayeki felfedező folyamat.

Hivatkozások

- Acemoglu, D. (2009): *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton University Press, Princeton.
- Acemoglu, D. – Cantoni, D. – Johnson, S. – Robinson, J. A. (2010): The Consequences of Radical Reform: The French Revolution. Working Paper. Massachusetts Institute of Technology.
<http://econ-www.mit.edu/files/5644>
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J. (2005): Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. In: Aghion, Ph. – Durlauf, S. N. (eds.): *Handbook of Economic Growth, 1A*. Elsevier, Amsterdam, pp. 385–472.
- Acemoglu, D. – Johnson, S. (2005): Unbundling Institutions. *Journal of Political Economy*, 113 (5), pp. 949–995.
- Acemoglu, D. – Robinson, J. A. (2006): Economic Backwardness in Political Perspective. *American Political Science Review*, 100 (1), pp. 115–131.
- Aghion, Ph. – Howitt, P. (1998): *Endogenous Growth Theory*. The MIT Press, MA, Cambridge.
- Alchian, A. A. – Demsetz, H. (1973): The Property Right Paradigm. *Journal of Economic History*, 33 (1), pp. 16–27.
- Alchian, A. A. (1977[1965]): Some Economics of Property Rights. In: Alchian, A. (1977): *Economic Forces at Work*. Collected Works by Armen A. Alchian. Liberty Press, Indianapolis, pp. 127–149.
- Boettke, P. J. – Coyne C. J. – Leeson, P. T. (2008): Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*, 67(2), pp. 331–358.
- Buchanan, J. – Tullock, G. (1999(1962)): *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan, J. M. (2000[1975]): *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. (The Collected Works of James Buchanan, Volume 7). Library of Economics and Liberty. Liberty Fund, Indianapolis.
- Coase, R. H. (1959): The Federal Communications Commission. *Journal of Law and Economics*, 2 (Oct.), pp. 1–40.
- Coase, R. H. (2004[1960]): A társadalmi költség problémája. In: Coase, R. H. (2004[1960]): *A vállalat, a piac és a jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 139–214.
- Cooter, R. D. (2000): *The Strategic Constitution*. The Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Cooter, R. D. – Ulen, Th. (2005): *Jog és közgazdaságtan*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Czeglédi, P. – Kapás, J. (2009): *Economic Freedom and Development*. An Austrian Economics Perspective. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Easterly, W. (2008): Institutions: Top Down or Bottom Up? *American Economic Review* (Papers and Proceedings), 98 (2), pp. 95–99.
- Emberi Jogok... (1948): *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*. United Nations Department of Public Information, NY,
<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng>, letöltve: 2010. október 3.
- Farber, D. A. (2002): Rights as Signals. *Journal of Legal Studies*, 31(1), pp. 83–98.
- Freedom House (2012a): Freedom in the World 2012. Comparative and Historical Data,
<http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>, letöltve: 2012. augusztus 28.
- Freedom House (2012b): *Freedom in the World*. Political Rights and Civil Liberties Checklist Questions and Guidelines. Freedom House, Washington D. C.,
<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world-2012/checklist-questions>, letöltve: 2012. augusztus 28.
- Friedman, D. D. (2000): *Law's Order. What Economics Has To Do with Law and Why It Matters?* Princeton University Press, Princeton.
- Glaeser, E. L. – La Porta, R. – Lopez-De-Silanes, F. – Shleifer, A. (2004): Do Institutions Cause Growth? *Journal of Economic Growth*, 9 (3), pp. 271–303.
- Gundlach, E. – Paldam, M. (2009): A Farewell to Critical Junctures: Sorting Out Long-run Causality of Income and Democracy. *European Journal of Political Economy*, 25 (3), pp. 340–354.
- Gwartney, J. – Lawson, R. (2003): The Concept and Measurement of Economic Freedom. *European Journal of Political Economy*, 19 (3), pp. 405–430.

- Gwartney, J. – Lawson, R. – Hall, J. (2011): 2011 Economic Freedom Dataset, published in Economic Freedom of the World: 2011 Annual Report. The Fraser Institute, Vancouver, http://www.freetheworld.com/datasets_efw.html, letöltve: 2012. augusztus 28.
- Hayek, F. A. (1995[1945]): A tudás társadalmi hasznosítása. In: Hayek, F. A. (1995): *Piac és szabadság*. Válogatott tanulmányok. KJK, Budapest, pp. 241–252.
- Hayek, F. A. (1960): *The Constitution of Liberty*. University of Chicago Press, Chicago.
- Hayek, F. A. (1976). *Law, Legislation and Liberty*. Volume 2: The Mirage of Social Justice. Routledge, London.
- Hayek, F. A. (1995[1978]): A verseny, mint felfedező folyamat. In: Hayek, F. A. (1995): *Piac és szabadság*. Válogatott tanulmányok. KJK, Budapest, pp. 302–311.
- Heston, A. – Summers, R. – Aten, B. (2012): *Penn World Table Version 7.1*. Centre for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania.
- Hume, D. (1992[1777]): A polgári szabadságról. In: Hume, D. (1992): *David Hume összes esszéi I*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, pp. 93–101.
- Huntington, S. P. (2008): *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Lachmann, L. M. (1971): On Institutions. In: Lachmann, L. M. (1971): *The Legacy of Max Weber. Three Essays by L. M. Lachmann*. The Glendessary Press, Berkeley, California, pp. 49–91.
- Licht, A. N. (2008): Social Norms and the Law: Why Peoples Obey the Law. *Review of Law and Economics*, 4 (3), pp. 715–750.
- McAdams, R. H. (2000): The Attitudinal Theory of Expressive Law. *Oregon Law Review*, 79 (2), pp. 339–390.
- McGuire, M. C. – Olson, M. (1996): The Economics of Autocracy and the Majority Rule: The Invisible Hand and the Use of Force. *Journal of Economic Literature*, 34 (1), pp. 72–96.
- North, D. C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Olson, M. (1993): Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, 87 (3), pp. 567–576.
- Paldam, M. (2003): Economic Freedom and the Success of the Asian Tigers: an Essay on Controversy. *European Journal of Political Economy*, 19 (3), pp. 453–477.
- Paldam, M. – Gundlach, E. (2008): Two Views on Institutions and Development: The Grand Transition vs. the Primacy of Institutions. *Kyklos*, 61 (1), pp. 65–100.
- Paldam, M. (2007): The Big Pattern of Democracy. In: Marciano, A. – Josselin, J. M. (eds.): *Democracy, Freedom and Coercion: A Law and Economics Approach*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Parente, S. L. – Prescott, E. C. (2000): Barriers to Riches. The MIT Press, Cambridge.
- Plides, R. H. (1998): Why Rights Are Not Trumps: Social Meanings, Expressive Harms, and Constitutionalism. *Journal of Legal Studies*, 27 (2), pp. 725–763.
- Schumpeter, J. A. (1980[1912]): *A gazdasági fejlődés elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Simon, J. L. (1998): *The Ultimate Resource 2*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Solow, R. M. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), pp. 75–114.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy (2006): *Human Rights*, <http://plato.stanford.edu/entries/rights-human/>, letöltve: 2010. október 30.
- Szakadát L. (1996): Új idők – szelecskék. Az új intézményi közgazdaságtan magyarországi elterjedése. *Közgazdasági Szemle*, 43 (5), pp. 431–442.
- Szűcs J. (1991): Vázlat Európa három régiójáról. In: Réz Pál (szerk.): *Bibó emlékkönyv*. Századvég Kiadó, Budapest, pp. 161–219.
- Vanberg, V. (2001): Markets and Regulation. The Contrast Between Free-market Liberalism and Constitutional Liberalism. In: Vanberg, V. (2001): *The Constitution of Markets*. Routledge, London, pp. 17–36.
- Veseth, M. (1982): The Economics of Property Rights and Human Rights. *American Journal of Economics and Sociology*, 41 (2), pp. 169–181.
- World Bank (2011): *The Changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millennium*. The World Bank Washington D. C.